BOEKBESPREKING

Annales de la Faculté de droit de Liège.
Auteursrechtelijke opstellen. Een keuze uit het werk van Prof. Dr. E. D. Hirsch Ballin met volledige bibliografie.
CLOSSON, H. — *Le bail à ferme.*
KOMEN, A. en VERKADE, D. W. F. — *Compendium van het auteursrecht.*
LUIJTEN, E. A. A. — *Het personen- en familierecht in het nieuwe burgerlijk wetboek.*
PITLO, A. en MEYLING, G. — *Het personenrecht naar het Nederlands burgerlijk wetboek.*
PUGET, H. — *Les institutions administratives étrangères.*
RIGAUX, F. — *Droit international privé.*
SCHMALZL, M. — *Die Haftung des Architekten und des Bauunternehmers.*
VERENIGING VOOR DE VERGELIJKENDE STUDIE VAN HET RECHT VAN BELGIË EN NEDERLAND — *Jaarboek* 1967-68.
ZIEGER, G. — *Das Grundrechtproblem in den Europäischen Gemeinschaften.*

Algemene rechtswerken

Annales de la Faculté de droit de Liège.

In deze *Annales* verschijnen regelmatig bijdragen die een grotere verspreiding zouden verdienen en daarom best in deze recensielijst worden opgenomen. Daarom lijkt het aangewezen hierbij een opsomming van deze bijdragen te geven die respectievelijk in nr. 3 van de jaargang 1969 en in nr. 1-2 van de jaargang 1970 werden gepubliceerd. Ik vermeld hoofdzakelijk de artikelen die op het privaatrechtelijk domein gelegen zijn :

CHABOT-LEONARD, D., *Le règlement des incidents de compétence. La solution adoptée par le Code judiciaire;* — DELNOY, P., *Pour une vision nouvelle de l'action oblique;* — JEGHERS, J. L., *La saisie-exécution dans le Code judiciaire;* — VANWIJCK-ALEXANDRE, M., *Le „Leasing immobilier";* — DUQUESNE, A., FONTAINE, M., KELLENS, G., KOHL, A., PIRARD, C., *La procédure de production de documents dans le Code Judiciaire et le secret professionnel;* — MARTENS, F., *L'influence des dispositions législatives de protection des femmes au travail sur l'attitude des employeurs.*

De meeste van deze bijdragen zijn goed gedocumenteerd en wetenschappelijk verwerkt.

M.S.

VERENIGING VOOR DE VERGELIJKENDE STUDIE VAN HET RECHT VAN BELGIË EN NEDERLAND — *Jaarboek* 1967-68 — Tjeenk Willink, Zwolle, s.d. — Prijs : ing. : 25 fl.

De Vereniging voor de vergelijkende studie van het recht van België en Nederland, die in 1967 20 jaar bestond, geeft regelmatig van haar jaarlijkse bijeenkomsten in België en in Nederland een *verslagboek* uit waarin de op deze jaarvergadering uitgebrachte rapporten en daarbij aansluitende discussies worden opgenomen.

In het voorliggend *Jaarboek* werden de rapporten opgenomen van de 17de algemene vergadering van 8-9 december 1967 te Gent en van de 18de algemene vergadering van 29-30 november 1968 te Amsterdam. Tijdens voormelde algemene vergadering werden respectievelijk volgende preadviezen uitgebracht : F. DUMON, *De toetsing van de wet aan de Grondwet;* — H. J. M. JEUKENS, *Toetsing door de rechter van de wet aan de grondwet;* — J. DELVA, *De zedenmisdrijven inzake aantasting van de seksuele integriteit;* — J. M. VAN BEMMELEN, *Vergelijking van het Belgische en Nederlandse recht inzake de voornaamste zedendelicten;* — G. SCHRANS, *Precontractuele verhoudingen naar Belgisch recht;* — H. DRION, *Precontractuele verhoudingen naar Nederlands recht;* — G. DE BROECK, *De vrijheid van vereniging in het Belgisch recht;* — J. M. POLAK, *De vrijheid van vereniging in het Nederlands recht;* — J. NUYTINCK, *De indeling van strafbare feiten naar Belgisch recht;* — W. DUK, *De indeling van strafbare feiten naar Nederlands recht;* — J. LIMPENS en C. PAULUS, *De zaakwaarneming naar Belgisch recht;* — H. E. RAS, *De zaakwaarneming naar Nederlands recht.* Meer speciaal moet hier in dit tijdschrift de aandacht gevraagd worden voor de privaatrechtelijke onderwerpen nl. enerzijds de precontractuele verhoudingen en anderzijds de zaakwaarneming. De voorliggende preadviezen zijn niet alleen wetenschappelijk gezien voortreffelijk doch ook voor de practici belangwekkend. Van de preadviezen over zaakwaarneming werd overigens in dit tijdschrift reeds vroeger een uitvoerige samenvatting gegeven (zie : SCHELTEMA, M., *Zaakwaarneming in België en in Nederland, T.P.R.*, 1969, 339 e.v.).

Het *Jaarboek* wordt achteraan aangevuld met een lijst van de voornaamste juridische boeken die respectievelijk in België en Nederland verschenen in 1967 en 1968.

Men kan bij het doorbladeren van dergelijk *Jaarboek* alleen maar betreuren dat deze *Jaarboeken* te weinig verspreid worden en meestal slechts door de leden van de Vereniging voor de vergelijkende studie van het recht van België en Nederland gekend zijn.

M.S.

Burgerlijk en Handelsrecht

Auteursrechtelijke opstellen. Een keuze uit het werk van Prof. Dr. E. D. Hirsch Ballin met volledige bibliografie — Kluwer, Deventer, 1970, 195 blz. — Prijs: 25 fl.

Ter gelegenheid van het afscheid van Professor Hirsch Ballin aan de Universiteit te Amsterdam, verschijnt deze keuze uit zijn artikelen, lopende van 1947 tot 1967. Het is een indrukwekkende verzameling opstellen, waaruit de persoon van de auteur zeer goed naar voor treedt, en die aantoont dat men hier wellicht

met de grootste deskundige op het gebied van het auteursrecht uit ons taalgebied te maken heeft. Hirsch Ballin blijkt niet alleen een buitengewoon geleerde en een buitengewoon mens te zijn geweest, maar ook een groot bezieler voor zijn studenten (Professor van Isacker promoveerde onder zijn leiding), getuige daarvan het voorwoord van inleider Komen.

Het eerste opstel *Auteursrecht in wording. Over structuurveranderingen in het recht van den scheppenden mensch*, Openbare les, Utrecht, 1947, vertrekt van de toenmalige actualiteit van de rechtsledige ruimte door de concentratiekampen van de tweede wereldoorlog geschapen, om te zoeken naar een positiebepaling van de scheppende mens in het recht. Zo poogt schrijver te tonen dat er een nieuw auteursrecht groeit, hoewel de positie van de scheppende mens niet kan geput worden uit specifieke wetten : auteurswet, octrooiwet en kwekersbesluit.

Uit een geschiedkundige schets blijkt dan dat de scheppende mens steeds meer erkenning heeft gevonden, hoewel het auteursrecht erfelijk belast is met een nog steeds primeren van de zaak boven de persoon. Ook als men zich niet louter beperkt tot de auteurswet en de Berner conventie ziet men dat op de gebieden waar het Burgerlijk Wetboek meest aan kritiek bloot staat — overeenkomsten, aansprakelijkheid en eigendom — de waarde zaak door de waarde persoon op de achtergrond wordt gedrongen (blz. 28). Maar ook het tegenovergestelde, dat het auteursrecht top-zwaar naar de scheppende mens tendeert ten nadele van het object, komt soms voor in de rechtspraak. Blijkt nu uit deze evolutie dat zich in het recht van de scheppende mens een structuurverandering heeft voltrokken, die haar grenzen reeds heeft bereikt, dan moeten de gevolgen daarvan reeds tot op zekere hoogte vaststaan of althans bepaalbaar zijn. Het belangrijkste gevolg is dat de mens een centrale betekenis in het recht heeft veroverd, betekenis die niet tot het auteursrecht is beperkt gebleven.

Dan volgt de openbare les te Leiden, 1947, *Uitgeversrecht in wording. Over structuurveranderingen in het recht van een risico-drager.*

Vanuit de verhouding uitgeversrecht-auteursrecht en de eigen aard van beide, beklemtoont schrijver dat het uitgeversrecht het recht is van de beoefenaars van een beroep, waarvan het lot nauw met dat van de auteurs is verbonden.

De geschiedenis leert ons dat er een accentsverschuiving heeft plaatsgegrepen van de uitsluitende bescherming van de uitgever, op basis van het eigendomsrecht van de kopij, naar een bescherming van de auteur. Deze beide evoluties hebben hun uitgangspunt in de eigendom en beïnvloeden elkaar wederzijds. De gewone eigendom evolueert, los van een object, naar intellectuele eigendom en bemoeilijkt een onbeperkte controle en beschikkingsmacht over het werk. Daaruit ontwikkelt zich nieuw recht.

Voor dit nieuwe recht is eerder het economische leven dan wel het Burgerlijk Wetboek bepalend. In deze evolutie is wel de enige constante die van een *risico*, volgend uit de lotsverbondenheid van auteur en uitgever, de concurrentie en de ontvangst van het werk door het publiek.

In uitgeverscontracten speelt de risicoverdeling, d.w.z. het betrekken van de tegenpartij in het risico, een belangrijke rol. De structurele verandering doet zich hier reeds sterk voelen en blijkt uit het karakter van uitgeverscontracten als toetredingsovereenkomsten, vereist door de betrachting van een monopolie, nl. het zich zoeken te plaatsen in de monopolistische positie van de auteur.

De structurele verandering die hierin blijkt, heeft haar eindpunt in een samenwerking van mensen die de risico's eerbiedigt en zich vooral in de uitgevers-

overeenkomsten toont. Ter verlichting van deze risicolast doet schrijver een beroep op de wetgever, omdat de *fairness*, anders dan in het mededingingsrecht, hier geen oplossing vermag te brengen.

De derde inaugurale rede *Maken en vervaardigen. Over ontaardingsverschijnselen in het recht van de scheppende mens*, gehouden te Amsterdam in 1959, is een scherpe aanklacht tegen die pogingen die beogen de vervaardiger, de man die iets technisch in elkaar steekt dat meestal bijkomstig is, mee te laten genieten van auteursrechtelijke bescherming. Uitingen daarvan zijn het beschermen van werken die louter organisatie of rangschikking zijn, en de bescherming toegekend aan de zgn. *droits voisins*. Deze bescherming leidt tot een steeds meer uitdeinende verpulvering van auteursrecht en een vermindering van de aanspraken der ware rechthebbenden. Het criterium dient dus steeds te zijn voor auteursrechtelijke bescherming dat van het scheppende optreden, de stempel van de maker, waarneembaar in het werk.

Uit de *Mélanges en l'honneur de Paul Roubier*, Tome II, 1961, blz. 489 werd de bijdrage *Imitation par contraste* overgenomen. Schrijver toont daarin aan dat het contrast een geraffineerd middel om gewild verwarring te stichten is of om een relatie tussen fabrikanten voor te wenden. Niet slechts in het merkenrecht (Paris, 4 maart 1959, *D.*, 1960, 26, met noot H. Desbois; *S.*, 1960, 48, *La vache sérieuse*), maar op elk domein der intellectuele eigendom is imitatie door contrast mogelijk. Voor het auteursrecht haalt hij de titelbescherming aan. Dit contrast is een vorm van adaptatie, die moeilijke problemen op het gebied van het moreel recht van de auteur doet rijzen. De parodie schept hier eveneens een bijzonder breed te beoordelen probleem.

Daarna volgt *De rechtspositie van de ontwerper, de maker en de uitvinder in dienstbetrekking, beschouwing over de aldus getitelde inaugurale rede van Mr. C. Croon*, verschenen in *R. M. Themis*, 1964, 295, en *Het uitsluitend recht tot openbaarmaking van een werk*, *N.J.B.*, 1955, 713, een commentaar op Hoge Raad, 18 december 1953, *N.J.*, 1954, 258 en Hoge Raad, 25 januari 1952, *N.J.*, 1952, 95.

Zufallsmusik. Ein Beitrag zur Kritik der sog. verwandten Schutzrechte, in *UFITA*, 50 (C), 1967, 843, handelt over muziek welke voor een deel op toevallige componenten berust, een verschijnsel dat ook in de beeldende kunst (*pop-art*), het theater en het ballet voorkomt. Vele problemen rijzen hierrond : auteurschap, belang van de uitvoerders, improvisatie en adaptatie. *Via* een onderlijnen van het belang van de uitvoerende kunstenaar en een kritiek op het begrip *trouw aan het oorspronkelijke werk* (*Werktreue*) komt schrijver tot zijn hoofdbedoeling, een kritiek op de theorie der *droits voisins*. Meteen biedt dit hem de gelegenheid duidelijk te stellen dat hij vasthoudt aan de persoonlijke scheppende bedrijvigheid van de auteur, waarbij niet als vereiste dient te worden gesteld dat het werk in een ononderbroken eenheid van tijd tot stand komt.

In *UFITA*, 21, 1956, blz. 196 e.v. verscheen een belangrijk artikel over *Enteignung von Urheberrecht*. Geen gemakkelijk onderwerp daar de politieke omstandigheden, waarin het probleem rijst, een serene beschouwing van het vraagstuk vaak bemoeilijken.

Hirsch Ballin stelt zich dan ook tot taak het thema *sine ira et studio* te behandelen. Daarbij beperkt hij zich tot het auteursrecht, waarvan hij als begrip kiest

de zgn. *conception latine du droit d'auteur*, die, ontdaan van het utopische van een universeel begrip auteursrecht, toch niet te strikt aan één rechtsorde gebonden is. Nadruk wil hij daarbij leggen op de scheppende persoon als drager der rechten.

Na een tamelijk lange ontleding van het begrip onteigening, dat hij omschrijft aan de hand van de gevolgen ervan, behandelt hij de vraag naar het voorwerp van de onteigening. Hij wijst daarvoor de noodzaak van een bebakening als een vorm van eigendom af, daar elk vermogensrechtelijk subjectief privaatrecht *onteigenbaar* is. Zo komt hij dan tot de eigenlijke vraag van zijn betoog of niet de bijzondere eigenheid van het auteursrecht als mogelijk voorwerp van onteigening deze onteigening bepaalt en in welke richting deze beïnvloeding wijst.

Om daarop te antwoorden gaat Hirsch Ballin uit van het begrip van het subjectief privaatrecht. Hij meent dat auteursrecht, zo het vergeleken wordt met het prototype van zakelijke eigendom, bijzonderheden vertoont, zowel op het vlak van de *band van toehorigheid* als wat betreft het *meesterschap over deze rechten*, en dat deze niet zonder invloed blijven op de onteigening.

De band van toehorigheid die het werk met de auteur verbindt is bijzonder nauw en deze enge verbondenheid is door de wetgever als positief natuurrecht gesanctioneerd, zodat geen dwangingreep deze genetische band als zakelijk gegeven kan ongedaan maken. Wel kan hij deze erkenning in rechte, geheel of gedeeltelijk, vanaf het begin weigeren of naderhand terug ongedaan maken. Draagt men deze ontnomen rechten aan een derde over, dan ontbeert deze noodwendig de voorafbestaande, onoverplantbare band van toehorigheid.

Trouwens, deze band tussen werk en auteur is nog te verduidelijken aan de hand der *zelf*onteigening van auteursrecht, inbreuken m.a.w. tegen de wil in van de berechtigde. De auteur in dienstverband, de publikatie in eigen naam door zekere rechtspersonen, tonen aan dat hier *de iure* de band van toehorigheid reeds van bij het begin aan de opdrachtgever hoort en dat de betrokkene uit vrije wil van zijn recht heeft afgezien. Uit het tenietgaan in rechte van de persoonlijke band van toehorigheid tussen het werk en de auteur kan dus niet positief worden besloten dat deze band in zijn genetische zin door een derde kan worden toegeëigend. Het zou echter te ver gaan onder beroeping op deze omstandigheden tot toelaatbaarheid van de onteigening te besluiten.

Gaat men uit van het meesterschap over deze rechten dan dient erop te worden gewezen dat het om een beheersen in rechte gaat en niet om een louter feitelijk meesterschap (*BGH*, 10 mei 1955, *N.J.W.*, 1955, 1635). Juist naar dit recht grijpt de onteigenaar om het in handen van een ander dan de auteur te doen overgaan. Vergelijkt men met zakelijke eigendom dan ziet men, dat niet omdat men het werk als een zaak kan isoleren, onteigening van auteursrecht mogelijk is, maar dat zij mogelijk is alhoewel zulke isolering precies niet kan worden doorgevoerd. Onteigening laat immers in handen van de begunstigde geen echt auteursrecht dat fluctueert met de persoon van de auteur, maar een ontzielde en verstarde macht om gebruik te maken van het recht. Met de ingreep voltrok zich een metamorfose: „Die Operation ist gelungen, aber der Patient ist tot" (blz. 155).

Welke gevolgen kan men nu hieruit trekken?

In de eerste plaats moet aanvaard worden dat, zo elk auteursrecht integraal uit de scheppende daad ontstaat, auteursrecht vanaf dit ogenblik kan in aanmerking komen voor onteigening. Zolang de auteur zijn recht tot niet-publikatie niet heeft uitgeput is zijn auteursrecht primair persoonlijkheidsrecht gebleven. Een onteigening ter publikatie — zelfs in het algemeen belang om een blijvende niet-publikatie tegen te gaan — om lastige concurrentie uit de weg te gaan of

met censuurdoeleinden zou een ergerlijke inbreuk op het persoonlijkheidsrecht van de auteur betekenen en een machtsafwending uitmaken.

Fundamenteel volgt hieruit dat een vrijwillige publikatie moet gebeurd zijn of voorgenomen door de rechthebbende. Hieruit leidt schrijver dan meteen een verplichting tot aanbrenging van enig teken in de uitgave af, zo publikaties onder dwanglicentie of uit onteigening gebeurden.

Wat de *plaats* van de onteigening betreft volstaat niet dat zich in het onteigende land een *corpus mechanicum* bevindt, maar moet men eisen dat het onteigenend auteursrecht zich met de wil van de rechthebbende in de rechtssfeer van de onteigenende staat bevindt. Met Meijers (noot bij Hoge Raad, 13 februari 1936, *N.J.*, 1936, 443, Gema v. Tuschinsky) gaat schrijver er bovendien van uit dat „een ligging bij het auteursrecht niet aan te wijzen valt", wanneer hij als aanhang de vraag naar de *situs* van auteursrecht behandelt.

In zijn besluit verwijst schrijver dan met enige weemoed naar het arrest van het Franse hof van cassatie, 3 maart 1826, S., 1826, I, 364 dat stelt : „La propriété n'est pas soumise à l'expropriation pour cause d'utilité publique", als hij merkt hoe moeilijk het is de weerstand te beschrijven die auteursrecht biedt aan onteigening, hoewel onteigening niet totaal kan worden uitgesloten.

In een volgend artikel *Gegenüberstellung der Rechte des Urhebers mit denen der Allgemeinheit*, hoofdartikel uit *Revue internationale du droit d'auteur*, X, 1956, 19 e.v. handelt de auteur over de sociale gebondenheid van het auteursrecht, terwijl hij in het laatste artikel van deze bundel *Delegatie in de auteurswetgeving*, *N.J.B.*, 1951, 693, een kritiek levert op artikel 17*bis* Ned. auteurswet. De delegatie van het auteursrecht bij openbaarmaking door radio, welke daardoor algemene maatregel van bestuur wordt mogelijk gemaakt, acht hij een mogelijkheid om te komen tot een *dwanglicentie*. Bovendien tracht hij aan te tonen dat twee essentiële principes van elke delegatie, nl. dat van de *evenredigheid* en dat van de *tijdigheid* werden geschonden.

De bundel die zeer verzorgd werd uitgegeven, een paar storende drukfouten niet in aanmerking genomen, toont zeer duidelijk een paar essentiële punten in Hirsch Ballins opvattingen over het auteursrecht. Opvallend is de nadruk die hij legt op het persoonlijke scheppende optreden van de auteur, welke voorwaarde is voor elke bescherming krachtens auteursrecht. Dit blijkt dan ook doorheen elk opstel het stevige fundament voor de behandeling van het thema en voor eventuele kritiek op afwijkende meningen te zijn.

Twaalf bladzijden bibliografie van de auteur, lopende van 1922 tot 1969, sluiten het boek af. Een bibliografie, die naar inleider A. Komen meent, zeer zeker ten onrechte de melding van *opera omnia* draagt.

Luc Ballon

Closson, H. — *Le bail à ferme* — Bruylant, Brussel, 1970, blz. — Prijs : 980 F.

Dit werk is ongetwijfeld het eerste en tot op heden het enige commentaar in onze Franstalige rechtsliteratuur, dat gewijd is aan de nieuwe wet op de landpacht van 4 november 1969. De grote inspanning, die geleverd werd, om deze prestatie enkele maanden na de afkondiging van de wet op de markt te brengen, is niet alleen belangrijk omdat de auteur een uitgebreide analyse maakt van de

talrijke nieuwe bepalingen. Bovendien heeft hij het door de nieuwe wet onaangeroerde uit zijn vorige publikaties herwerkt en aangevuld met de gegevens die de rechtspraak sindsdien ter beschikking heeft gesteld.

De uit 58 artikelen bestaande nieuwe wet op de landpacht, waarbij gevoegd zijn de verschillende bepalingen, respectievelijk bevattend en handelend over de fragmentaire wijzigingen van diverse artikelen van het B.W., de nieuwe wet tot beperking van de pachtprijzen en de overgangsbepalingen, maken het de zelfs oppervlakkige lezer ervan duidelijk dat deze wet uitermate belangrijk is.

Het overgrote deel ondergaat soms lichte maar meestal diep ingrijpende wijzigingen, gepaard gaande met innovaties, die een nieuw uitzicht geven aan de landpachtcontracten.

Daarom is het afgerond geheel, dat de auteur ons binnen een zo korte tijdspanne biedt zeer nuttig voor de rechtspractici.

Dit neemt echter niet weg dat de stellingen die de auteur in ieder van de delen verdedigt, met de grootste aandacht moeten gelezen worden. Op verschillende plaatsen immers kunnen ze betwist worden. Deze aandacht is des te meer vereist, omdat de betwiste conclusies niet zozeer slaan op enkele abstracte beschouwingen maar wel degelijk de bedoeling hebben een oplossing te geven aan belangrijke toepassingsgevallen en vaak verstrekkende gevolgen hebben. In deze bespreking worden enkele van de betwiste interpretaties aangeduid.

De indeling van de behandelde stof vertoont een klassiek beeld. Vooraf wordt de nieuwe wet gepubliceerd. Acht grote titels behandelen achtereenvolgens de algemene regelen, de verplichtingen van de pachter en de verpachter, het voorrecht van de verpachter, de duur en het einde van de pacht, de bevoegdheid en de procedure, de verhuring van gronden die behoren aan de openbare besturen en ten slotte de overgangsbepalingen. Een tiental modellen van akten sluiten hierbij aan.

In de mate dat zulks de raadpleging van het werk bemoeilijken kan, moet wel enig voorbehoud gemaakt worden in verband met de schikking en de volgorde van bepaalde onderafdelingen. Aldus zou het onder meer beter geweest zijn zo de bepalingen die betrekking hebben op de exploitatie van het goed en het recht van de pachter, mits inachtneming van bepaalde voorwaarden, gebouwen op te richten, en werken uit te voeren, losgemaakt waren van het hoofdstuk dat handelt over de uittredingsvergoeding. Natuurlijk zijn beide delen innig met elkaar verbonden, doch een duidelijke scheiding zou de belangrijke vernieuwing op het gebied van de exploitatiebevoegdheid van de pachter beter in het licht hebben gesteld.

Een eerste deel vraagt inzonderheid aandacht voor het toepassingsgebied, dat aan de landpacht onderwerpt de onroerende goederen, die hoofdzakelijk gebruikt worden voor een landbouwbedrijf. Vertrekkend van dit principe wordt door ontleding afgeleid wat in twijfelachtige en in grensgevallen al dan niet tot het domein van de landpacht behoort, zoals o.m. het verhuurde goed dat tegelijkertijd bestaat uit gebouwen en gronden en waarbij de belangrijkheid van beide elementen moet afgewogen worden om al dan niet tot het bestaan van landpacht te besluiten.

Belangrijk is dit deel uiteraard, gezien in het licht van de bepalingen in artikel 2 dat de vier gevallen opsomt die uitdrukkelijk buiten het toepassingsgebied verwijderd worden gehouden. Het is de bedoeling van de wetgever geweest dit toepassingsgebied strikt te beperken tot wat specifiek landpacht is. Wanneer de auteur dan de bespreking ervan aanvangt met een inleidende tekst die zegt dat

het gaat om gevallen waar het toepassingsgebied in principe niet teruggevonden wordt, en onder voorbehoud van de controle van de rechter, dan schijnt dit de geest waarin de wetgever de verwijdering van deze gevallen uit de landpacht heeft willen begrijpen, minder duidelijk te onderlijnen. De opgesomde gevallen ontsnappen aan het toepassingsgebied van de landpacht omdat zij, in de vorm waarin ze zijn omschreven, niet in overeenstemming zijn met een of ander constitutief element van de definitie zelf. Meteen zou deze bedoeling duidelijker onderstreept zijn geworden indien een speciale afdeling hieraan ware gewijd geweest. Zulks ware zeker nodig geweest voor de belangrijke nieuwigheid die de wet terzake invoert, nl. de exploitatie van een landbouwbedrijf in vennootschapsvorm tussen de eigenaar of de vruchtgebruiker van het onroerende goed enerzijds, en de exploitant anderzijds. Deze innovatie heeft immers tot gevolg dat een einde wordt gemaakt aan één van de meest voor de hand liggende ontduikingsmogelijkheden inzake landpachtwetgeving.

Zoals de auteur één van de voorwaarden, die de wetgever vereist, omschrijft, schijnt zulks niet in overeenstemming te zijn met de geest waarin de bepaling van artikel 2, 4° o.i. moet gelezen worden. De interpretatie die de auteur aan de tekst geeft zal blijkbaar geen einde maken aan de mogelijke misbruiken. Dit laatste immers blijkt uit het feit dat de tekst de verdeling van het verlies en de inbreng verplichtend regelt — twee aspecten waar de ontduiking gemakkelijk te realiseren is — terwijl de winstverdeling aan de gewone regelen onderworpen blijft. De wetgever bepaalt o.m. dat de eigenaar of vruchtgebruiker minstens de helft zullen inbrengen „van alle nieuwe investeringen die nodig zouden zijn". De auteur wenst deze imperatieve beschikking eenvoudig beperkt te zien tot het ogenblik waarop het vennootschapscontract afgesloten wordt. Een dergelijke conclusie laat de deur open voor een ontduiking in de loop van de overeenkomst. Het argument dat de eigenaar moet vrij blijven zijn akkoord al dan niet te geven, en niet kan gedwongen worden de helft van alle latere investeringen op zich te nemen, is niet dienend wanneer men de bedoeling van de wetgever voor ogen houdt.

Het imperatieve karakter en het karakter van openbare orde, die de wet op de landpacht kenmerken, worden aan een grondige analyse onderworpen. De wetgever heeft inderdaad duidelijk laten uitschijnen welke draagwijdte aan het imperatieve karakter moet gegeven worden. Het gaat er immers om de vrijheid van wilsuiting te verzekeren en de bescherming van de pachter te waarborgen, m.a.w. het enige doel is de private belangen van de pachter te beschermen. De beschouwingen echter die de auteur wijdt aan artikel 56 dat als niet bestaande aanziet sommige overeenkomsten die in strijd zijn met de aldaar opgesomde artikelen vergt enig voorbehoud. Hoewel de tekst van de bepalingen zelf in geen enkele beperking voorziet, meent de auteur dat voor de juiste interpretatie ervan, het woord *vooraf* bij het artikel moet onderverstaan worden. Zulks zou dan betekenen dat dit imperatief karakter slechts bij het afsluiten van de pachtovereenkomst een rol zou mogen spelen, en dat de pachter er later niet zou op terugkomen. Tot staving van de beperkende uitleg wordt o.m. verwezen naar artikel 53, dat als niet bestaande aanziet elke overeenkomst waarbij de pachter vooraf geheel of ten dele afstand doet van het recht van voorkoop. Het wil echter voorkomen dat dit argument eerder het tegenovergestelde aantoont, vermits enerzijds deze beperking uitdrukkelijk in de tekst is opgenomen, terwijl anderzijds scherp onderscheid gemaakt wordt tussen het ogenblik van het afsluiten van de overeenkomst en de periode gedurende de pacht.

Titel II is gewijd aan de verplichtingen van de pachter. Ook dit deel heeft zeer gevoelige wijzigingen ondergaan o.m. wat betreft de pachtprijs, de onderpacht en de afstand van pacht. Het is een verdienste van de auteur dat ook hier zowel de principes in de wet ingeschreven, als de gevolgen die eruit voortvloeien, zeer grondig en systematisch ontleed en onderzocht worden. Doch meteen leidt zulks tot bepaalde standpunten die niet helemaal stroken met de door de wetgever gewenste interpretatie. Het besproken artikel 17, 3° schrijft o.m. voor dat de vrederechter over een vordering van pachtprijsherziening, uitspraak doet na het met redenen omklede advies te hebben ingewonnen van een technische commissie. De auteur meent dat de vrederechter vrij is dit advies al dan niet in te winnen. Het is inderdaad evident, dat deze magistraat niet verplicht is de conclusies van het advies te volgen, maar de tekst zelf is duidelijk genoeg en vergt geen nadere toelichting, in deze zin dat de technische commissie in elk geval moet geraadpleegd worden. Al schijnt dit op het eerste gezicht een aangelegenheid te zijn van ondergeschikt belang, toch kan een dergelijke interpretatie een afwijkende rechtspraak in het leven roepen.

De bevoorrechte pachtoverdracht behoort tot één van de diep ingrijpende innovaties door de nieuwe wet ingevoerd. Een gans systeem werd ontworpen om een politiek van verjonging in de landbouwsector te begunstigen. Zo de voorgeschreven procedure van kennisgeving strikt wordt nageleefd, en zo de verpachter geen verzet aantekent of de reden van verzet verworpen wordt, beschikt de pachtovernemer van rechtswege over een pachtvernieuwing, die hem in staat stelt te beginnen met een nieuwe en eerste pachtperiode van negen jaar. Hieruit vloeien alle gevolgen voort, die aan een gewone pachtovereenkomst verbonden zijn. De auteur behandelt dit deel zeer grondig en systematisch, doch het kan niet ontkend worden dat hij hiertegenover nogal negatief is ingesteld. Er kan inderdaad vastgesteld worden dat bepaalde juridische principes verlaten worden. Bovenden kan de bevoorrechte pachtovereenkomst in principe geschieden zonder tussenkomst van de eigenaar. Deze laatste beschikt maar alleen over middelen van verzet, die duidelijk en limitatief zijn omschreven. Of zulks al dan niet te verdedigen is, moet hier buiten beschouwing gelaten worden, doch men mag niet uit het oog verliezen dat er in werkelijkheid niet zo heel veel aan de vorige toestand gewijzigd wordt. De bevoorrechte pachtoverdracht is te vergelijken met een nieuwe pacht die de eigenaar zou afsluiten, met dit voordeel echter dat hij de beroepswaarde van de overnemer kan kennen, vermits de bevoorrechte overnemers in feite tot het gezin van de pachters behoren. Bovendien kan de eigenaar verzet aantekenen op grond van motieven die in grote lijnen overeenstemmen met de opzeggingsredenen. O.i. is de wetgever er wel degelijk in geslaagd tegelijkertijd een noodzakelijk geworden verjonging te begunstigen en aan de verpachter voldoende waarborgen te bieden.

Zoals hoger reeds werd vermeld, bevat het deel dat handelt over de verplichtingen van de pachter, de bespreking van de bepalingen betreffende de uittredingsvergoeding samen met het recht dat de pachter geboden wordt op het pachtgoed gebouwen op te richten en werken uit te voeren.

De auteur analyseert gelijklopend de desbetreffende artikelen en de parlementaire voorbereiding, inzonderheid waar het gaat om de cumulatief toe te passen voorwaarden van de nuttigheid en de bestemmingsgerichtheid. Beide criteria zijn determinerend niet enkel om over de aanvaardbaarheid van de gebouwen en de werken te oordelen, maar eveneens om de uittredingsvergoeding vast te stellen.

Een van de meest revolutionnaire wijzigingen die de nieuwe wet invoert is de afschaffing van de drie opeenvolgende pachtperiodes — de eerste ingebruikneming, de wettelijke verlengingsperiode, de periode van onbepaalde duur — en de vervanging ervan door opeenvolgende en éénvormige periodes van negen jaar. Hiermede gaat een andere wijziging gepaard, nl. de wens van de wetgever om buiten de gevallen voorzien in artikel 6, de eerste negenjarige periode veilig te stellen. Het is juist, zoals de auteur schrijft dat er van de vrijheid van verbintenis niet veel meer overblijft, doch zulks is niet nieuw en niet eigen aan de behandelde materie, maar is het resultaat van een lange evolutie. Over de juiste draagwijdte van de eerste gebruiksperiode kan inderdaad betwisting ontstaan, inzonderheid wanneer de verpachter gebruik heeft gemaakt van de contractuele vrijheid die overblijft en waardoor de eerste negen jaren gebracht worden op 18 jaar. De auteur meent echter dat met deze vrijwillig aangegane verlenging geen rekening moet gehouden worden wanneer de verpachter in overeenstemming met artikel 8, opzegging wenst te geven voor persoonlijk gebruik gedurende de pachtperiode die volgt op de eerste en de tweede. Hieruit zou bijgevolg moeten afgeleid worden dat de auteur enerzijds voorstander blijkt te zijn van de vrije contractvorming, terwijl hij anderzijds de normale consequenties hiervan niet inwilligt.

Hierbij aansluitend behandelt de auteur de opzeggingsredenen opgesomd in artikel 6, die hij terecht aanziet als afwijkende bepalingen van de principiële negenjarige duur. Een afzonderlijke afdeling commentarieert de opzeggingsredenen van artikel 7 waaraan de wetgever enkele belangrijke wijzigingen heeft aangebracht. Wat terecht door deze studie wordt onderstreept is de vérstrekkende verandering van het karakter van deze opzeggingsredenen. Onder het vorig stelsel kon de toepassing ervan uitgebreid worden door de rechter; de nieuwe wet geeft er echter een limitatief karakter aan zodat voortaan elke analogie onmogelijk is geworden.

Hierna volgt de ontleding van het voortzettingsrecht door de erfgenamen ingeval van overlijden van de pachter. Hierbij werd een voorkeurrecht ingevoerd, analoog met dat van de kleine nalatenschappen. Ten slotte wordt een omvangrijk deel gewijd aan de vervreemding van het pachtgoed en het voorkeurrecht van de pachter.

Het werk van Closson is zonder enige twijfel zeer nuttig. De degelijke analyse van de verschillende bepalingen en de klare uiteenzetting van de principes, waaruit de oplossing van talrijke toepassingsgevallen moet afgeleid worden, zullen grote diensten bewijzen. Zulks is des te belangrijker omdat de auteur inziet dat de wijzigingen die de nieuwe wet aanbrengt, veel gevestigde rechtspraak waardeloos maakt.

Objectief blijvend moet er o.i. toch op gewezen worden, dat de auteur blijkbaar niet kan instemmen met de geest die de nieuwe wet heeft geïnspireerd. Het kan niet ontkend worden dat gestreefd werd naar grotere bedrijfszekerheid ten voordele van de pachter, vermits zulks noodzakelijk wordt geacht wegens de hoge investeringseisen, die op hun beurt gevergd worden met het oog op het leefbaar houden van de landbouw. Men kan het vanzelfsprekend al dan niet eens zijn met deze opvatting en doelstellingen. Doch opdat een wetenschappelijk werk, met de degelijkheid die terzake werd nagestreefd, volledig aan het doel zou beantwoorden, moet men het vertrekpunt als een voldongen feit kunnen aanvaarden. Zulks is echter niet altijd het geval, en daardoor kan dit werk niet helemaal worden vrijgepleit van een zeker negativisme, dat vaak aanleiding geeft

tot interpretaties en stellingen die met de geest en soms met de teksten in strijd zijn. Bovendien worden op verschillende plaatsen aan het adres van het parlement opmerkingen gemaakt, die laten veronderstellen dat de auteur de werking ervan niet volledig kent.

G.T.

KOMEN, A. en VERKADE, D. W. F. — *Compendium van het auteursrecht* — Kluwer, Deventer, 1970, 175 blz. — Prijs : 19,50 fl.

Met dit *compendium* wordt een bijzonder overzichtelijk en duidelijk commentaar op de Nederlandse auteurswet ter beschikking gesteld van diegenen die zich bij hun praktijk of studie op dit rechtsgebied begeven.

Het commentaar lijkt in de eerste plaats bedoeld als een objectieve en nauwkeurige beschrijving van het geldend Nederlands recht zoals vastgelegd in de wet van 1912 en ontwikkeld door de rechtspraak. Hierbij wordt de logische indeling van de wet van 1912 grotendeels gevolgd : de rechthebbende; het object; de inhoud van het auteursrecht; beperkingen; handhaving; strafbepalingen; duur; overgangs- en slotbepalingen.

Alhoewel verwijzingen naar het recht der buurstaten slechts zelden voorkomen zal de Belgische lezer onwillekeurig vergelijken met de Belgische auteurswet van 22 maart 1886. Aldus zal bij hem onder meer opvallen :

— de duidelijke bepaling in de Nederlandse wet van het begrip *auteursrecht* (art. 1) en van de *maker van het werk* (art. 4);
— de precisering in de wet zelf dat de overdracht van het auteursrecht alleen die bevoegdheden omvat, waarvan de overdracht in de akte is vermeld of uit aard en strekking der gesloten overeenkomst noodzakelijk voortvloeit (art. 2, lid 2). Bij het commentaar op deze bepaling wordt terecht gewezen op het groot belang van een nauwkeurige aanduiding in de overeenkomst van de juiste omvang der overgedragen rechten;
— het door de wet aan de werkgever toekennen van het recht op werken vervaardigd in dienstverband („Indien de arbeid, in dienst van een ander verricht, bestaat in het vervaardigen van bepaalde werken van letterkunde, wetenschap of kunst...") (art. 7);
— de — overigens niet limitatieve — opsomming van werken waarop auteursrecht bestaat (art. 10). Hierbij vindt men onder meer vermeld „werken van op nijverheid toegepaste kunst". Afgezien van een eventuele toepassing van artikel 1401 Ned. B.W. steunt de ganse bescherming van industriële tekeningen en modellen op deze bepaling. Dergelijke creaties — men denke vooral aan creaties van *industrial design* — moeten derhalve, om voor bescherming in aanmerking te komen, kunnen beschouwd worden als werken in de auteursrechtelijke zin, d.i. als werken van op nijverheid toegepaste kunst. Uit het overzicht van de rechtspraak blijkt dat het aanwenden van juiste criteria op dit punt ook in Nederland bijzonder moeilijk lijkt. Het aanwenden van het begrip *toegepaste kunst* met betrekking tot *industrial design* creaties lijkt overigens weinig adequaat;
— de afwezigheid in het Nederlands recht van een *volgrecht* (*droit de suite*) zoals dit geregeld wordt in het Belgisch recht (wet van 25 juni 1921) en in de Conventie van Bern (tekst van Brussel van 1948, art. 14*bis*);

— afwezigheid — evenals in het Belgisch recht — van een duidelijke wettelijke regeling en omschrijving der zogenoemde morele rechten van de auteur. Toch vindt men in de wet enkele aanknopingspunten en zelfs een uitdrukkelijke vermelding van dergelijke *zedelijke rechten van de maker* (art. 17*bis*).

Komen en Verkade hebben zich niet beperkt tot een beschrijving van het geldend recht. Op menig punt o.m. betreffende het probleem der werken uitgevoerd in dienstverband, de bescherming van werken van toegepaste kunst, de rechten of het gebrek aan auteursrecht in hoofde van uitvoerders (*droits voisins*), de inbreuk op het auteursrecht die steeds een *ontlening* zou impliceren, wordt een verantwoorde eigen mening vooropgezet.

In een afzonderlijk hoofdstuk wordt dieper ingegaan op het *internationaal auteursrecht*, d.i. het auteursrecht toegekend krachtens hetzij de Berner conventie (waarvan de Brusselse tekst van 1948 door Nederland nog niet werd aanvaard), hetzij de Universele auteursrecht conventie. In twee schematische tabellen wordt hierbij duidelijk aangestipt waar de werken van Nederlanders of voor het eerst in Nederland uitgegeven werken beschermd zijn en welke werken er in Nederland vrij zijn.

Mr. F. van Brunschot heeft tenslotte enkele fiscale aspecten van het auteursrecht onderzocht.

Last but not least moet de *gevallenstudie* vermeld worden die het boek afsluit. Hierbij worden in een prettige stijl acht fantasiegevallen met betrekking tot het auteursrecht gesteld en opgelost. Het opnemen van dergelijke gevallenstudie verdient aanbeveling. Dit laat toe de noodzakelijke band te leggen tussen de rechtsbeginselen en de werkelijkheid. Ingaand op de uitnodiging van de auteur voor het maken van aanmerkingen kan gesuggereerd worden dat in een volgende uitgave de gevallenstudie, ook met opneming van gevallen uit de rechtspraak, zou worden uitgebreid en verwerkt in de tekst zelf.

De bijlagen bij dit voortreffelijk compendium bevatten de tekst van de wet van 1912 en van het wetsontwerp 7877 tot herziening van de auteurswet alsook twee tabellen met opsomming van de landen aangesloten bij de Berner conventie resp. bij de Universele auteursrecht conventie.

Een jurisprudentieregister (waarbij de uitspraken telkens met het kernwoord zijn aangeduid) en een trefwoordenregister vergemakkelijken het naslaan.

Ludovic De Gryse

Luijten, E. A. A. — *Het personen- en familierecht in het nieuwe burgerlijk wetboek*, — Tjeenk Willink, Zwolle, 1970, 437 blz. — Prijs : 29,50 fl.

Pitlo, A. en Meijling, G. — *Het personenrecht naar het Nederlands burgerlijk wetboek*, — Tjeenk Willink, Haarlem, 1970, 422 blz. — Prijs : 32,50 fl.

De lectuur van het nieuwe Nederlandse B.W. — waarvan het eerste boek op 1 januari 1970 in werking is getreden — en van de commentaren ervan, is voor een Belgisch jurist bijzonder leerrijk, daar ze — beter dan welke theoretische beschouwing ook — de voor- en nadelen van een hercodificatie van het burgerlijk recht aantoont. Door het nieuwe B.W. werd het eerste boek van het wetboek van 1838 — dat nog op de *Code Napoléon* geïnspireerd was — opgeheven en door sterk gewijzigde bepalingen vervangen, die deels beantwoorden aan reële behoeften tot wijziging ten gevolge van veranderde maatschappelijke opvattingen en ander-

zijds geboden waren om louter formele redenen. Het gevaar voor overhaaste of niet aan de praktijk beantwoordende oplossingen werd meestal vermeden.

De twee hier besproken werken beogen beiden een handboek te zijn voor het personen- en familierecht, zoals dit thans in Nederland in voege is. Een verschil in werkwijze treedt echter duidelijk naar voor. Het boek van Pitlo en Meijling is een volledige herwerking van een vroeger door Pitlo uitgegeven standaardwerk (waarvan de vorige druk daterend van 1955 door enkele supplementen werd aangevuld); het huwelijksvermogensrecht werd door professor Pitlo verzorgd, terwijl het overige (het omvangrijkste stuk) door de heer Meijling voor zijn rekening werd genomen. Het andere handboek is van de hand van een team van een zestal personen onder de redactie van professor Luijten, allen verbonden aan de universiteit te Nijmegen. Hoe nuttig en interessant deze tweede werkwijze ook is, (zekere specialisatie, veelvuldigheid van opvattingen...) toch brengt zij enkele gevaren mee die bij een handboek door één of twee auteurs niet voorkomt. Overlappingen en nutteloze herhalingen werden gelukkig vermeden, maar ik kan me niet van de indruk ontdoen dat een zekere onevenwichtigheid wél aanwezig is. Dit komt vooral tot uiting bij de indeling van het werk. Pitlo volgt hierbij getrouw de wettelijke indeling (die over het algemeen erg logisch en duidelijk is), terwijl Luijten soms aan sommige onderdelen van een bepaalde wettelijke titel een apart hoofdstuk wijdt (vooral bij het huwelijksvermogensrecht), terwijl elders een volledige wettelijke titel (bv. de adoptie) als onderdeel wordt behandeld. Tegen persoonlijke, van de wet afwijkende indelingen heb ik principieel geen bezwaar, maar het kan toch onduidelijkheid en moeilijk terugvinden in de hand werken. Een tweede teken van *disharmonie* in Luijtens werk is dat sommige onderdelen uitermate kort werden behandeld (vooral de hoofdstukken gewijd aan de algemene bepalingen, de naam en de woonplaats) terwijl andere voor een algemeen handboek te veel uitgesponnen werden (± 100 blz. gewijd aan huwelijksvermogensrecht!).

Vooraleer een gedetailleerde inhoudelijke bespreking aan te vatten — waarbij de beide handboeken zoveel mogelijk per hoofdstuk met elkaar vergeleken worden — dient nog even op enkele vormelijke overeenkomsten en verschillen gewezen : beide werken zijn ongeveer even lang (de eigenlijke tekst bedraagt 395 blz. bij Pitlo en 398 bij Luijten), zij beschikken over goede registers (rechtspraakregister; register der aangehaalde en besproken wetsartikelen, dat bij Luijten omvangrijker is; zaakregister; bij Luijten bovendien nog een transponeringstabel die van het oude B.W. naar het nieuwe verwijst, *via* het ontwerp Meijers); een basisbibliografie (ruimer bij Luijten) en zijn keurig verzorgd (Pitlo iets luxueuzer). Door het veelvuldig gebruik van cursieve of vetgedrukte ondertiteltjes (vooral bij Luijten) is een goede leesbaarheid verzekerd, terwijl bij Pitlo bovendien gebruik gemaakt wordt van aanhalingen der besproken artikelen in de marge.

Voorafgaand aan de eigenlijke bespreking van het B.W. wijdt Pitlo enkele zowel theoretische als praktische (bv. blz. 8) beschouwingen aan de *nationaliteit* en het *ingezetenschap* (blz. 1-12). Dit is zowel historisch (de nationaliteit werd oorspronkelijk immers in het B.W. zelf geregeld) als logisch gerechtvaardigd : het is belangrijk te weten wie aan het nationale personen- en familierecht onderworpen is. Mijns inziens deed Luijten er verkeerd aan hieraan helemaal geen aandacht te besteden. Misschien waren bij beide auteurs ook enkele zeer summiere regels van Nederlands I.P.R. op hun plaats.

In overeenstemming met de wettelijke indeling is de eerste titel (of hoofdstuk bij Luijten) gewijd aan de *algemene bepalingen* (Pitlo, blz. 13-21; Luijten-Van Kerkhoff, blz. 1-4); vooral bij Pitlo worden de persoonlijkheid en het wettelijk beginsel van de *infans conceptus* zeer duidelijk en didactisch uiteengezet. Reeds in dit hoofdstuk vallen gebreken en eigenschappen van beide auteurs op : Pitlo verwijst veel minder naar andere auteurs, en dan nog zijn de referenties vaak onvolledig of ontbreken helemaal (b.v. blz. 14) terwijl Luijten steeds verzorgde voetnoten heeft. Anderzijds lijkt het me dat Pitlo *pedagogischer* te werk gaat door een betere verklaring van wettelijke regels, door het aanhalen van voorbeelden uit het dagelijks leven en door een vlottere stijl. Luijten blijkt zich meer te richten tot een publiek voor wie het familierecht geen onbekende meer is en dat vooral op de hoogte wil gesteld worden van de recente wetswijzigingen.

In een tweede titel wordt gehandeld over de *naam* (Pitlo, blz. 22-29; Luijten-Van Kerkhoff, blz. 5-8) waarbij talrijke verschillen met ons recht opvallen : gemakkelijker voornaamswijziging (prettige voorbeelden bij Pitlo, blz. 23-24); wettelijke regeling voor het onrechtmatig dragen van andermans naam en wettelijke bekrachtiging van de gewoonteregel dat de gehuwde vrouw de naam van de man draagt.

De regeling van de *woonplaats* heeft in het nieuwe B.W. talrijke wijzigingen ondergaan (Pitlo, blz. 30-41; Luijten-Van Kerkhoff, blz. 9-12) waarbij er meer rekening werd gehouden met gewijzigde maatschappelijke (minder *afgeleide* woonplaatsen) en economische verhoudingen (bv. regeling van woonplaats van rechtspersonen in art. 10-2).

Zoals in andere recente buitenlandse wetgevingen, werden in het nieuwe B.W. de regels in verband met de burgerlijke stand merkelijk ingekrimpt (van ± 60 tot 14 artikelen) en tot het (gemoderniseerde) materiële recht beperkt (voor de scheiding tussen materieel en administratief recht in dit verband, zie : Pitlo blz. 42 e.v.). Het daarop volgende uitvoeringsbesluit burgerlijke stand wordt bij Luijten wel, bij Pitlo niet besproken.

Met de bespreking van het *huwelijk* (Pitlo, blz. 56-92; Luijten, blz. 21-36 — dit hoofdstuk werd niet — zoals in de inhoudstafel vermeld — door de heer Kamps, maar wel door de heer Van Kerkhoff verzorgd : deze vergissing had op andere wijze dan door een erratumpapiertje hersteld moeten worden) komen we op het eigenlijke familierechtelijke terrein. Evenmin als bij ons geeft de Nederlandse wetgever een definitie van het huwelijk : een omschrijving door rechtsleer en rechtspraak is dan ook noodzakelijk. Pitlo (blz. 56 e.v.) doet dit uitstekend, terwijl Luijten-Van Kerkhoff het klassieke twistpunt tussen huwelijk als contract of als instelling wat al te vlug als zijnde *van geen praktisch belang* van de hand doet (blz. 21). Het nieuwe recht heeft de huwelijksvereisten merkelijk versoepeld : geen toestemming door grootouders, volledige vrijheid voor meerderjarigen, vermindering van het aantal huwelijksbeletselen, afschaffing van het huwelijksverbod met medeplichtige na overspel, nieuwe regeling treurjaar... Ook de nieuwe wettelijke regeling van de nietigheid (door Meijling terecht *een mooi staaltje wetstechniek* genoemd, blz. 84) wordt door beide auteurs goed besproken : voor ons is het hierbij zeer interessant dat de uit een nietigverklaard huwelijk geboren kinderen steeds wettig zijn, m.a.w. dat de gevolgen van het putatief huwelijk steeds in hun voordeel werken.

De *rechten en verplichtingen van echtgenoten* vormen het voorwerp van het volgend hoofdstuk (Pitlo, blz. 93-126; Luijten-Kamps, blz. 37-52). Gezien deze zowel van persoonlijke als van vermogensrechtelijke aard zijn en daar de Neder-

landse wetgever het huwelijksvermogensrecht terecht onmiddellijk na het huwelijk behandelt, is een gemeenschappelijke inleiding op deze twee facetten zeker op zijn plaats : Pitlo doet dit uitstekend op blz. 93-105, waarbij bijzondere aandacht wordt besteed aan de gelijkheidswet van 14 juni 1956 (de zgn. *Lex* Van Oven). De behandeling bij Luijten-Kamps is weliswaar korter, maar misschien iets duidelijker, vooral door gebruik van cursieve titeltjes. De immateriële plichten tussen echtgenoten zijn ook in het Nederlandse recht vrij lapidair geformuleerd, terwijl de economische aspecten een uitstekende wettelijke regeling krijgen (onderlinge bijdrageplicht, externe aansprakelijkheid...). Archaïsch is wel de regeling dat de man de vrouw huishoudgeld moet verschaffen; dit wordt door beide auteurs terecht veroordeeld (Luijten-Kamps, blz. 43; Pitlo, blz. 111). Ook voor de verkoop op afbetaling — een financiële struikelsteen in vele gezinnen! — en het bestuur heeft de wetgever een afdoende oplossing gevonden, die van modern inzicht getuigt.

Het *huwelijksvermogensrecht* neemt bij beide auteurs een belangrijke plaats in: zowel het wettelijk stelsel (Pitlo, blz. 127-155; Luijten-Kamps, blz. 53-81) als het facultatieve huwelijksgoederenrecht worden besproken (Pitlo, blz. 156-197; Luijten-Van Mourik, blz. 83-150 : 5 hoofdstukken!). Hierover willen wij kort zijn : de algemene regeling is het wettelijk stelsel (gelijkwaardigheid der partners *qua* bestuur!); de wet voorziet drie keuzestelsels : de gemeenschap van vruchten en inkomsten, de gemeenschap van winst en verlies en het deelgenootschap (Pitlo noemt dit een voorbeeld van *studeerkamerrecht*, blz. 186). Het huwelijksgoederenstelsel is in principe veranderlijk en de rechten van derden zijn goed gewaarborgd. Luijten-Van Mourik wijden veel aandacht aan deze materies (misschien toch wat *des Guten zuviel*...); zij behandelen verschillende aspecten waarover Pitlo niet spreekt (bv. invloed van faillissement : dit is in Nederland immers ook voor niet-handelaars belangrijk, blz. 71-74) of die hij minder uitvoerig behandelt (bv. in verband met het begrip *huwelijksvoorwaarden*, blz. 86 e.v.).

Door de dood, de vermissing en de echtscheiding kan een geldig huwelijk *ontbonden* worden (Pitlo, blz. 198-218; Luijten-Roes, blz. 151-176). In Nederland is echtscheiding bij onderlinge toestemming nog steeds verboden (wat door de zgn. *grote leugen* omzeild wordt), is er slechts omzetting van een scheiding van tafel en bed in echtscheiding na 5 jaar en zijn de echtscheidingsgronden enger dan bij ons (bv. geen *grove beledigingen*); de gevolgen zijn eveneens anders (variabele alimentatie, voogdij...). Terwijl Pitlo de verschillende gronden aan de hand van de rechtspraak levendiger analyseert, is de behandeling van Luijten-Roes meer gestoffeerd (vooral meer referenties naar rechtsleer en procesrechtelijke bepalingen) én wordt het nieuwe wetsontwerp — dat alle echtscheidingsgronden wil vervangen door de zgn. *duurzame ontwrichting van de huwelijksband* — uitstekend verwerkt. Pitlo daarentegen rept hier met geen woord over — wat ik wel een tekort vind.

Dezelfde opmerkingen gelden *mutatis mutandis* ook voor het volgende hoofdstuk gewijd aan de *scheiding van tafel en bed* (Pitlo, blz. 219-225; Luijten-Roes, blz. 177-185).

Onder de titel *Familierechtelijke betrekkingen* vat Luijten-Jonkers in het 16de hoofdstuk (blz. 187-221) alle wettelijke bepalingen betreffende de afstamming samen — met inbegrip van de adoptie waaraan Pitlo een aparte titel wijdt, na vaderschap en afstamming (blz. 226-247). Bij de bespreking van de afstamming is de wetgever enigszins onlogisch : hij behandelt eerst de wettiging van

natuurlijke kinderen, dan pas de erkenning. Luijten volgt deze eigenaardige wettelijke indeling terecht niet, Pitlo wel. Beide auteurs bespreken eerst het verschil tussen biologisch en juridisch ouderschap en de discriminatie tussen wettelijke en natuurlijke kinderen. Vervolgens wordt aandacht besteed aan de positie van de wettige kinderen (wettelijke termijn van verwekking werd op 306 dagen gebracht), waarbij wordt stilgestaan bij de ontkenning van het vaderschap (vooral bij Luijten blz. 193-198) die sinds 1 januari 1970 in bepaalde voorwaarden ook door de moeder kan geschieden. De rechtspositie van het natuurlijk kind werd eveneens gevoelig verbeterd o.a. door invoering van de gewoonterechtelijke regel dat *moeder nooit bastaard maakt*, en door de verruiming van de erkennings- en wettigingsmogelijkheden. Het is opmerkelijk dat in Nederland een wettiging ook mogelijk is zonder dat een erkenning is voorafgegaan en zonder huwelijk tussen de ouders (door de zgn. brieven van wettiging).

De *adoptie* (Pitlo, blz. 248-255; Luijten-Jonkers, blz. 212-221) is door de nieuwe wet niet veranderd daar zij slechts in 1956 werd ingevoerd en toen reeds in het juiste kader van de kinderbescherming was geplaatst. Zij is aan strengere voorwaarden verbonden dan in België, maar de gevolgen komen overeen met onze wettiging door adoptie.

Het is niet voldoende te weten hoe de *afstamming* wordt vastgesteld, maar ook welke rechten en plichten er tussen ouders en kinderen bestaan : dit is het voorwerp van de 13de en 14de titel van het B.W. gewijd aan minderjarigheid en ouderlijke macht (Pitlo, blz. 256-295 ; Luijten-Jonkers, blz. 223-269 : 5 hoofdstukken !). Belangrijk is dat in het Nederlandse B.W. vrijwel geheel het civiele kinderrecht werd opgenomen en dat de evolutie van het kinderrecht daar nog niet ten einde is (o.a. studiecommissie Wiarda) : de wetgever heeft het dan ook nuttig geacht niet te veel wijzigingen aan te brengen. De meerderjarigheid is nog steeds op 21 jaar gesteld, de minderjarige is principieel onbekwaam, hij kan echter handlichting bekomen. Beide auteurs bespreken zeer goed de ouderlijke macht ten overstaan van persoon en vermogen van het kind. Ook de verschillende maatregelen die tegen de ouder(s) die hun taak niet aankunnen, genomen kunnen worden, komen aan bod.

Wanneer beide ouders — om welke reden ook — de ouderlijke macht niet meer samen kunnen uitoefenen — dient de *voogdij* over minderjarigen ingesteld (Pitlo, blz. 276-348; Luijten-Leyten, blz. 273-336). Luijten-Leyten wijst hierbij op de gebrekkige wettelijke systematiek (blz. 276-277) en bespreekt eerst de bevoegdheid tot het uitoefenen van de voogdij en pas dan de attributie ervan. Deze aangelegenheid „een nogal ingewikkelde, op het eerste gezicht casuïstische zaak" (blz. 282) analyseert hij zeer goed door het onderscheid naargelang beide ouders leven (bv. na echtscheiding !), slechts één in leven is of beiden overleden zijn. Pitlo daarentegen volgt de wettelijke indeling in voogdij van rechtswege, testamentaire en datieve voogdij. Ook de verschoningsgronden, de toeziende voogdij en de maatregelen tegen voogden worden besproken. Het hoofdstuk wordt bij beide auteurs afgerond door beschouwingen over de taken van de voogd waarbij vooral de vermogensrechtelijke bepalingen aan bod komen : Pitlo heeft hierbij een meer praktische benadering.

De 16de titel B.W. regelt de juridische toestand van een andere handelingsonbekwame : de *geestelijke gestoorde* (Pitlo, blz. 349-368; Luijten-Leyten, blz. 337-357). De curatele heeft vrij ingrijpende wijzigingen ondergaan zowel op procesrechtelijk als op materieelrechtelijk gebied, bv. door het vervangen van het

juridisch noch medisch gerechtvaardigd begrip *krankzinnigheid* door *geestelijke stoornis*.

De 17de en voorlaatste titel van het B.W. handelend over *levensonderhoud* (Pitlo, blz. 369-384; Luijten-Van Mourik, blz. 359-375) omvat alle onderhoudsverplichtingen, ook tussen gewezen echtgenoten, en de alimentatievordering tegen de vermoedelijke vader. Pitlo geeft een uitstekend historisch overzicht en verwijst naar de sociale bijstandswetgeving die het burgerlijk recht op dit gebied in belangrijke mate aanvult (blz. 369-370). Het nieuwe recht bracht belangrijke wijzigingen : afschaffing van de onderhoudsverplichting tussen grootouders en kleinkinderen, gelijkstelling tussen ouders en stiefouders (in dit verband citeert Van Mourik het artikel van Cohen Jehoram in het „Tijdschrift *van* Privaatrecht"). De verschillende onderhoudsbetrekkingen worden vooral door Pitlo zeer helder besproken (blz. 371 e.v.) terwijl Luijten-Van Mourik een goed gedocumenteerd overzicht geven van de modaliteiten van het onderhoudsgeld (blz. 364 e.v.). De verdergaande wettelijke onderhoudsverplichting tussen ouders (stiefouders) en kinderen komen vervolgens aan bod. Het Nederlandse alimentatierecht is duidelijk moderner dan het onze.

Het slothoofdstuk (Pitlo, blz. 384-395; Luijten-Van Mourik, blz. 377-392) bespreekt de 18de en laatste titel van het B.W. handelend over *afwezigheid en vermissing*. Ik mis bij beiden wel een klein historisch overzicht waar o.a. gewezen wordt op de plaats die deze problematiek — sinds 1838 — terecht op het einde van het B.W. bekleedt. Zij hoort daar inderdaad thuis, niet zozeer omdat het zeldzaam wordt toegepast, maar vooral omdat er talrijke bepalingen in voorkomen die de kennis van andere familierechtelijke begrippen veronderstellen. Wij kunnen dan ook kort zijn : het Nederlandse recht onderscheidt afwezigen en vermisten : deze laatsten komen met onze *afwezigen* overeen. Na verloop van zekere termijnen kan voor deze personen een verklaring van overlijden (*rechtsvermoeden van overlijden*) bekomen worden : dit geldt als een bewijsrechtelijk vermoeden van overlijden. Alle gevolgen van overlijden treden dan ook op, weliswaar met zekere afwijkingen op het gebied van het erfrecht, het huwelijksgoederenrecht en het huwelijk. De partner van een vermiste mag met een bijzonder rechterlijk verlof terug in het huwelijk treden; dit tweede huwelijk ontbindt dan het voorgaande. Deze regeling wijkt sterk af van de onze maar is toch gerechtvaardigd, daar een vermoeden van overlijden slechts na lange termijn en rijp overleg uitgesproken wordt en daar een jarenlange afwezigheid vrijwel altijd een grote vervreemding tot gevolg heeft.

Het is moeilijk een duidelijke voorkeur aan een van beide handboeken te geven; elk ervan heeft uitgesproken merites maar ook tekortkomingen, die door het andere dan weer worden aangevuld.

Het handboek van Luijten omvat naast uitstekend gestoffeerde, ook enkele al te summier uitgewerkte hoofdstukken. Zijn medewerkers hebben de rechtspraak en rechtsleer over het algemeen goed verwerkt, maar verliezen zich daarbij soms in weliswaar nuttige, maar voor een algemeen handboek misschien overbodige details. Door de goede systematiek en de heldere stijl blijft het wel een uitstekend naslagwerk.

Het werk van Pitlo heeft heel andere eigenschappen. Het is allereerst uitermate harmonieus opgebouwd : elke wettelijke regeling krijgt de belangstelling die ze verdient, zonder dat het ene boven het andere wordt verkozen en zonder overbodige ballast. De verwijzingen naar rechtsleer zijn nogal schaars, maar de rechtspraak is op een zeer levendige wijze in de bespreking geïntegreerd. Door

algemene beschouwingen worden de onderlinge samenhangen tussen verschillende familierechtelijke instellingen dikwijls bijzonder goed verklaard. Het is ook — *last but not least* — een zeer vlot leesbaar handboek dat in een soepele en — voor een juridisch werk uitzonderlijk! — plezierige stijl, de lezer wegwijs maakt op het toch niet gemakkelijke terrein van het familierecht.

Moni VAN LOOK

SCHMALZL, M. — *Die Haftung des Architekten und des Bauunternehmers* — C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, Munchen, 1969, 110 blz. — Prijs : 7,80 D.M.

Dit boek is het vierde deel uit de *Schriftenreihe der Neuen Juristischen Wochenschrift*. De eerste drie delen zijn resp. : GOPPINGER, *Vereinbarungen anläßlich der Ehescheidung;* — GELZER, *Der Umfang des Entschädigungsanspruchs aus Enteignung;* — VON GAMM, *Persönlichkeits- und Ehrverletzungen durch Massenmedien.* Een voordeel van deze reeks is het eerder geringe bedrag (7,80 D.M.) waartegen deze overzichtelijke studies in de handel gebracht worden.

In het onderhavige werk bespreekt de auteur de aansprakelijkheid van aannemer en architect. Opmerkenswaard is het hoe Schmalzl erin geslaagd is een dergelijk omvangrijk probleem in een honderdtal pagina's klaar uiteen te zetten. Enkele onderwerpen van deze studie : de vertegenwoordigingsbevoegdheid van de architect, de architecten- en bouwovereenkomst, de aansprakelijkheid voor het bouwwerk vóór en na de levering, de vormen van schadevergoeding, de aansprakelijkheid voor burenhinder en arbeidsongevallen, de aansprakelijkheidsverdeling tussen aannemer en architect, enz.

Alhoewel deze problemen aan de hand van het Duits recht besproken worden en de bepaling van het B.G.B. niet met deze van het Belgisch B.W. overeenstemmen, kan deze studie toch ook voor de buitenlandse jurist nuttig zijn. Bij het bouwgebeuren rijzen er immers problemen, die niet aan landsgrenzen gebonden zijn. De aansprakelijkheidsregeling voor betonstudies, voor leiding, controle en toezicht konden bv. niet door de opstellers van het B.W. of het B.G.B. voorzien worden; rechtspraak en rechtsleer hebben bijgevolg een belangrijk aandeel in de ontwikkeling van het *bouwrecht*. Het is derhalve nuttig na te gaan welke oplossing in andere rechtsstelsels aan actuele problemen gegeven wordt.

De Duitse aansprakelijkheidsregeling voor de verschillende taken in het bouwgebeuren (ontwerp, uitvoering, leiding en controle) is zeer gedetailleerd maar stemt in grote lijnen met de Belgische regeling overeen. Zo maken de Duitse juristen ook een onderscheid tussen de eerder algemenere *Oberleitung* en de directer uitgeoefende *Bauführung* (meestal door de ontwerper van het plan waargenomen) voor wat hier met de vage term *leiding* aangeduid wordt. Van belang is ook de Duitse bewijstheorie van de *Gefahrensphäre* (risicosferen), die weliswaar ook enigszins in het Belgisch recht aangekleefd wordt, maar niet dezelfde belangstelling krijgt. Deze theorie stelt het in vele gevallen eerder moeilijk toe te passen onderscheid tussen middel- en resultaatsverbintenis terzijde en verdeelt de bewijslast tussen de partijen van de aannemingsovereenkomst : wil

de bouwheer schadevergoeding bekomen, dan zal hij dienen te bewijzen dat de schadeoorzaak in de risicosfeer van zijn of één van zijn contractspartners lag. Deze laatste kan enkel aan zijn vergoedingsplicht ontkomen, wanneer hij bewijzen kan dat de schadeoorzaak weliswaar objectief in zijn risicosfeer lag, maar dat hem subjectief geen schuld treft.

Hans VAN HOUTTE

Internationaal privaatrecht

RIGAUX, François — *Droit international privé* — Larcier, Bruxelles, 1969, 650 blz.

De auteur, die het internationaal privaatrecht doceert aan de Universiteit te Leuven-Frans en die een eminent specialist van het I.P.R. is, licht in een voorwoord het dubbel opzet toe van dit handboek : vooreerst tegemoetkomen aan de studenten, die sinds jaren, in plaats van een gepolycopieerde syllabus, een gedrukte handleiding vroegen, en vervolgens, aan een ruimer publiek, nl. de juristen die reeds een beroep uitoefenen, een overzicht aan te bieden van de huidige problematiek van het internationaal privaatrecht (d.i. het Belgisch internationaal privaatrecht).

Meteen zien wij aldus dat de bedoeling niet is een zeer omstandig tractaat te bieden zoals bv. dat van Kosters-Dubbink in Nederland, doch — en dit zal men doorheen gans het werk bestatigen — het is toch veel meer dan een elementair overzicht of dan een *inleiding tot de materie*. Inderdaad, de bijzondere grondigheid, de meesterlijke aanpak van de problemen, de volledigheid en ook het buitengewone *up-to-date* karakter van dit handboek maken het tot een belangrijke mijlpaal in de ontwikkeling van de Belgische I.P.R.-doctrine.

Het werk is opgebouwd uit een algemeen en een bijzonder deel. In het *algemene deel* worden o.m. op bijzonder scherpzinnige en subtiele wijze problemen behandeld als omschrijving van het *concept des règles d'application immédiate*, de kwalificatie, het *renvoi*, de *Vorfrage* (*question préalable*) en het prejudicieel concept. Wij voelen hierin de meester terug van *La théorie des qualifications en droit international privé*, met echter wellicht een door de jaren onderricht verkregen grotere bevattelijkheid en helderheid. Het *speciaal deel* dat de tweede helft van het boek uitmaakt, is tamelijk klassiek ingedeeld in fysieke personen, zaken, rechtshandelingen, familiaal vermogensrecht, niet-contractuele verbintenissen, rechtspersonen. Professor Rigaux rangschikt zich eerder bij de Franse traditie (en onderscheidt zich hierdoor van andere Belgische auteurs zoals De Vos of Graulich), doordat hij enerzijds het vreemdelingenrecht als I.P.R. beschouwt (de *condition des étrangers* wordt in het speciaal deel als Sectie II van *Les personnes physiques* behandeld), en, anderzijds, doordat hij de studie van de voornaamste aanknopingsfactoren (nationaliteit, domicilie) in zijn handboek inschakelt. Hij doet laatstgenoemde studie : 1° slechts vanuit een internationaal-privaatrechtelijk oogpunt (bv. dubbele nationaliteit, conflicten van nationaliteit); 2° bij voorkeur niet bij wijze van een afzonderlijke behandeling (bv. in het *algemeen deel*), doch eerder door ze te bespreken daar waar de diverse objecten der verwijzingsregels, d.i. de aangeknoopte situaties, behandeld worden. Aldus worden de nationaliteits-

vragen uiteengezet bij de aanvang van het hoofdstuk over de fysieke personen, even voordat het personeel statuut onderzocht wordt. Dit is voorzeker een originele manier om de stof in te delen en te behandelen, doch het valt o.i. dan wel te betreuren dat een ander belangrijke aanknopingsfactor, nl. het domicilie, wel afzonderlijk in het *algemeen deel* wordt besproken, nl. in het hoofdstuk *La technique du rattachement.*

Zoals wij er reeds op wezen is het overzicht van het Belgisch I.P.R. dat wij in het besproken handboek vinden, buitengewoon *up to date*, en het consulteren van Prof. Rigaux' handboek is werkelijk onontbeerlijk voor de Belgische jurist, telkens hij met een concrete rechtsvraag van I.P.R. te worstelen heeft. Hierbij zal hij bijzonder geholpen worden door de belangrijke index die aan het einde van het werk voorkomt, en waarin te vinden zijn : de lijst van alle internationale verdragen met betrekking tot I.P.R. door België geratificeerd of slechts ondertekend, een — zeer volledige — opgave van de Belgische wetgeving nopens I.P.R., een tabel van de geciteerde beslissingen, een lijst der geciteerde auteurs en een zaakregister. Ook het werk dat het opmaken van deze index heeft gevergd, verdient veel waardering. Zo er in professor Rigaux' handboek iets voor discussie of kritiek vatbaar zou kunnen zijn, dan is het de plaats die een paar problemen in de indeling van de stof krijgen, en die soms wellicht wat verwonderlijk mag lijken. Aldus. nadat in het eerste hoofdstuk van het *algemeen deel* zeer natuurlijk gesproken wordt over *délimitation, sources et terminologie* van het I.P.R., krijgen wij plots in hoofdstuk II *les conflits d'autorité et de juridiction* voorgeschoteld. Had dit zeer belangrijke deel, niet eerder zijn plaats mogen vinden als onderdeel van het *speciaal deel*, nl. naast en op gelijke voet met de *wets*conflicten ? Had anderzijds het onderscheid wets- en jurisdictieconflicten ook niet wat meer toegelicht mogen worden ? Was het verder aangewezen de wetsontduiking en de toepasselijkheid van het vreemde recht in hetzelfde hoofdstuk onder te brengen als de intertemporale conflicten ?

Deze opmerking doet niets af aan de grote bewondering die wij voor Professor Rigaux' laatste œuvre koesteren.

Georges VAN BOXSOM

Europees recht

ZIEGER, Gottfried — *Das Grundrechtproblem in dem Europäischen Gemeinschaften* — Tübingen, J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), 1970, 59 blz. — Prijs : 4,50 D.M.

Het vereist een bijzonder talent om in een kort bestek de essentiële krachtlijnen van een belangrijk juridisch probleem uiteen te zetten. Zulk talent wordt terdege gestimuleerd door handige en interessante uitgavereeksen, zoals de reeks *Recht und Staat* van de uitgeverij Mohr (Paul Siebeck) te Tübingen, waarin het hier besproken werkje van Gottfried Zieger is opgenomen.

Het werk behandelt de verhouding tussen de burgerlijke vrijheidsrechten in de nationale grondwetten en het gemeenschapsrecht, met de nadruk op de onopgeloste vraag : kan een instelling als het Duitse *Bundesverfassungsgericht* de verordeningen van de organen der Europese Gemeenschappen aan hun grondwettelijkheid toetsen ?

Zulke problemen kunnen zich voordoen in alle gebieden van het recht der Europese gemeenschappen, die de uitoefening kunnen beïnvloeden van fundamentele rechten en vrijheden, zoals de gelijkheid voor de wet, de vrijheid van vereniging, de vrijheid van beroepsuitoefening en van economische activiteit, en het recht op geheimhouding en op lichamelijke integriteit. Over deze grondrechten is het denkbaar dat problemen rijzen in verband met, bv. in het Euratom-verdrag : de beperking van de handelsvrijheid voor bijzonder splijtbare stoffen, de gedwongen licenties, de controlemaatregelen voor de veiligheid en de gezondheid; in het E.G.K.S.-verdrag : de bevoegdheden op het gebied van vaststelling van lonen, prijzen en quota, de bevoegdheid tot het opleggen van boeten en dwangsommen en de bevoegdheid tot het inwinnen van inlichtingen; en in het E.E.G.-verdrag : het ingrijpen in de kartelwetgeving.

Om na te gaan of de Europese gemeenschappen de juridische plicht hebben de fundamentele grondrechten te eerbiedigen, onderzoekt Zieger achtereenvolgens of de rechtsgrond voor zulke verplichting kan gevonden worden in de nationale grondwetten van de lidstaten, in internationale verdragen van ruimere gelding of in het ongeschreven volkenrecht, waarvan het handvest van de Verenigde Naties en de universele verklaring van de rechten van de mens een uitdrukking zijn. Slechts in dit laatste vindt hij een toepasselijke rechtsgrond. Naar onze mening gaat hij nogal licht over de mogelijke toepasselijkheid van de Europese conventie over de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden, in 1950 in de Raad van Europa afgesloten : deze zou niet toepasselijk zijn omdat de mogelijkheid van toetreding tot de conventie slechts aan *lidstaten* is geboden (blz. 19).

Het meest interessante gedeelte van deze studie vindt men in punt V, waar de auteur aantoont hoe in de verdragen zelf van de Europese Gemeenschappen, vooral door de principes van discriminatieverbod en gelijkberechtiging, waarborgen voor de fundamentele vrijheden en de persoonlijkheidsrechten zijn ingebouwd, zij het dan op een originele wijze : zij worden niet in een lijst opgesomd, maar doorheen de tekst en als het ware in de toepassing gegeven.

Wel lijkt het ons dat de auteur nogal gemakkelijk besluit tot de gelding van „Algemene rechtsbeginselen, die in alle lidstaten erkend zijn". Weliswaar kan hij erop wijzen dat artikel 215, tweede lid van het E.E.G.-verdrag (artikel 188, tweede lid van het Euratom-verdrag) de gemeenschappen ertoe verplicht door haar organen aangerichte schade te vergoeden „volgens de algemene rechtsbeginselen die in de rechtsorde van de lidstaten zijn erkend", en dat ook het Hof van Justitie meermalen beslist heeft dat het, ook in andere materies, automatisch de in wetgeving, rechtsleer en rechtspraak van de lidstaten erkende regels moest toepassen (blz. 33). Maar dit kan uiteraard alleen het geval zijn waar het gemeenschapsrecht geen duidelijke eigen regeling voorschrijft. Zulke algemene rechtsbeginselen kunnen zeker niet tegen een uitdrukkelijke tekst worden gebezigd.

Evenmin zijn wij geneigd de oplossing te aanvaarden die de auteur voorstelt voor het probleem van het samengaan van nationaal recht met gemeenschapsrecht. Zulk probleem doet zich bv. voor waar gemeenschapsverordeningen of -richtlijnen moeten geconcretiseerd worden door een nationale wet, of waar de nationale autoriteiten hun rechtsmacht moeten lenen om gemeenschapsbeslissingen ten uitvoer te leggen. Kan een nationale instantie gevolg geven aan de rechtsplicht om een gemeenschapsregel uit te voeren, indien deze strijdig is met de eigen grondwet? De auteur meent dat tegenover de verplichting voor de verdragsluitende partijen tot te goeder trouw uitvoeren van het verdrag, ook een loyauteitsplicht vanwege de gemeenschap staat, om de lidstaten geen verplichtingen op

te leggen die zij, omwille van hun grondwet, niet kunnen uitvoeren. Daarmee heeft de auteur nog niet gezegd *waarom* deze verplichtingen niet uitgevoerd kunnen worden!

Toch moeten wij onze bespreking van deze korte studie niet te negatief laten klinken. De auteur geeft in een zeer korte tijdspanne een klaar overzicht van de gehele problematiek van de grondrechten en het gemeenschapsrecht. Zijn probleemstellingen moeten als uitermate verhelderend worden beschouwd in een materie die door theoretische beschouwingen en een overvloed aan rechtsgeleerde bijdragen duister en ingewikkeld is geworden. Dat zijn oplossingen ons niet bevredigen doet weinig af aan de waarde van dit werk als leerinstrument.

Jef VAN LANGENDONCK

Varia

PUGET, Henry — *Les institutions administratives étrangères* — Dalloz, Paris, 1969, 533 blz. — Prijs : 54 F.F.

Meer dan twintig jaar lang doceerde Henry Puget, raadsheer in de Franse Raad van State, aan het *Institut d'Etudes Politiques* te Parijs een cursus *Institutions administratives étrangères*. Het hier besproken werk is de neerslag van zijn onderwijs, welke eerst na zijn overlijden in boekvorm werd gepubliceerd. Het biedt een overzicht van de inrichting en werking van het bestuur en van de bescherming tegen onrechtmatig bestuur in meerdere landen, waaronder als belangrijkste moeten worden vermeld de U.S.A., het Verenigd Koninkrijk, de Sovjet-Unie en de Duitse Bondsrepubliek. Ook België wordt in het rechtsvergelijkend onderzoek betrokken. De kennis van de Franse bestuursinstellingen wordt vooronderstelt.

Het boek bevat vooreerst een inleidend deel waarin, benevens een historisch overzicht, de kenmerken en eigen aard van het huidige bestuur in de verschillende politieke stelsels wordt geschetst (blz. 7-86). Volgen dan vijf delen : de algemene structuur van het bestuur (blz. 87-173); de bescherming tegen onrechtmatig bestuur (blz. 175-264); het centrale bestuur en de grote adviserende organen (blz. 265-320); het ambtenarenrecht (blz. 321-383); het lokaal bestuur (blz. 385-484). Een omvangrijke bibliografie (26 blz.) sluit het werk af.

De auteur heeft in dit boek een schat aan inlichtingen verzameld en op systematische wijze geordend. Voor elk onderdeel geeft hij vooraf een algemene synthese, waarna hij telkens weer ingaat op de belangrijkste specifieke problemen in bepaalde landen. Deze zijn steeds oordeelkundig gekozen. Aldus wordt voor het ambtenarenrecht het onderzoek toegespits op de U.S.A., het Verenigd Koninkrijk, de Duitse Bondsrepubliek en de Sovjet-Unie, wat boeiende vergelijkingen toelaat; voor de openbare onderneming gaat de aandacht naar de U.S.A., het Verenigd Koninkrijk, de Sovjet-Unie en Joegoslavië; voor de adviserende lichamen in hoofdzaak naar de Britse *Privy Council* en de Raad van State in België en Italië.

Het is fataal dat in een werk, waarin een materie van zo grote omvang wordt bestreken, tekortkomingen kunnen worden aangetoond. Mij beperkend tot de mij vertrouwde sfeer, heb ik mijn aandacht toegespitst op de enkele blad-

zijden, welke specifiek aan het Belgische recht zijn gewijd, en op de uitgebreide bespreking van het bestuursapparaat in de Anglo-Amerikaanse landen — (De auteur gebruikt verkeerdelijk het begrip *pays anglo-saxons*). Deze steekproef leidt tot een dubbele vaststelling : 1° de stof blijkt meermaals slechts te zijn bijgewerkt tot ± 1960; 2° in de uiteenzetting komen vergetelheden en zelfs onnauwkeurigheden voor. Enkele voorbeelden ter illustratie mogen volstaan.

M.b.t. het *Verenigd Koninkrijk: De Parliamentary Commissioner for Administration*, de Britse ombudsman, is de auteur volledig onbekend. De beschrijving van het bestuur van de stad Londen is voorbijgestreefd. Nergens wordt enig onderscheid gemaakt tussen het recht in Engeland en in Schotland.

Wat *België* betreft : De voorstellen inzake federaties van gemeenten en stedelijke agglomeraties, waarvan reeds sprake was in 1966, en zelfs de bijzondere fusieprocedure van de eenheidswet van 1961, worden niet vermeld. M.b.t. de aansprakelijkheid van de overheid voor haar ambtenaren, stelt de auteur : „...La jurisprudence distingue, à peu près comme chez nous, entre la faute personnelle et la faute de service" (blz. 235). In het overigens keurig geschiedkundig overzicht van de overheidsaansprakelijkheid, wordt met geen woord gerept over het standaardarrest van het hof van cassatie van 7 maart 1963, waarbij de voorzichtigheidsplicht als nieuw aansprakelijkheidscriterium wordt vooropgesteld. De samenstelling van de Raad van State wordt foutief aangegeven : „drie kamers ... een twaalftal raadsheren, een twintigtal auditeurs ... tenslotte een twintigtal substituten". En met verwondering leest men op blz. 455 : „Les gouverneurs de province changent souvent quand il y a des modifications de majorité parlementaire...".

De nochtans uitgebreide bibliografie vertoont opvallende gapingen. Waar men nog begrip kan opbrengen voor het feit dat voor België de Nederlandstalige literatuur volledig ontbreekt, dan lijkt het onbegrijpelijk dat niet worden vermeld : voor België : enig werk over lokaal bestuur; evenmin Cyr Cambier, *Principes du contentieux administratif*; voor Luxemburg : het (bijna) enige werk, met name P. Majerus, *L'état luxembourgeois*; voor het Verenigd Koninkrijk : de klassieke handboeken van J. F. Garner en O. Hood Phillips; evenmin het briljante *Judicial Review of Administrative Action* van S. A. de Smith; voor de V.S.A. : het meesterlijke *Administrative Law Treatise* van Kenneth Culp Davis.

Deze kritiek mag echter geenszins leiden tot een negatief besluit. Dit ware (al te) onrechtvaardig. Het is immers vanzelfsprekend dat t.a.v. een werk zoals dit van Puget (detail)opmerkingen kunnen worden geformuleerd. Zij doen echter niets af aan de waarde van het werk, welke hierin bestaat dat de auteur een brede visie van het openbaar bestuur in de huidige wereld uitwerkt. Deze is en blijft waardevol op zichzelf, ook al treft men *Schönheitsfehlern* aan en blijken sommige aspecten niet meer *up to date* te zijn.

Het boek leest overigens zeer vlot. Het weze aanbevolen aan de lezers van het *Tijdschrift voor Privaatrecht*, aan wie de belangrijke plaats van de overheid ook in het privaatrecht voorzeker niet ontgaat — (zie recentelijk het jubileumnummer van het *W.P.N.R.* van 3 januari 1970).

Louis Paul SUETENS